

บทบาทของพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่าไม้ : กรณีศึกษาพระครูประโชติธรรมภริมย์
(สาย โชติธมฺโม) วัดวังศิลาธรรมาราม ตำบลวังหว่า อำเภอกาหลง จังหวัดระยอง
The Role of Buddhist Monks in Forest Conservation : A Case Study of
Phrakruprachotdhammabhirom (Sai Jotidhammo) Watvangsilathammaram
Thampon Wangwa Klaeng District, Rayong Province

ปัทวี สัตยวงศ์ทิพย์

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

บทคัดย่อ

บทบาทและแนวคิดการอนุรักษ์ป่าไม้ของพระครูประโชติธรรมภริมย์ (สาย โชติธมฺโม) มี 3 ด้าน ได้แก่ 1) บทบาทด้านการเทศนาสั่งสอนให้คนมีจิตสำนึก บทบาทการเป็นผู้นำในการอนุรักษ์ป่าไม้ และบทบาทในการส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์แนวคิดการอนุรักษ์ป่า 3 ด้าน ได้แก่ แนวคิดการตอบแทนคุณแม่ แนวคิดการจัดป่าแบบสวนโมกข์ และแนวคิดธรรมชาติ 4 ประการ ผลของการอนุรักษ์ป่าไม้ของพระครูประโชติธรรมภริมย์ แบ่งออกเป็นได้ 3 ระดับ ได้แก่ ด้านผลผลิต ทำให้เกิดป่าไม้ และสัตว์ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนและอุทยานเขาชะเมาเพิ่มมากขึ้น ด้านผลลัพธ์ที่ตามมาสู่ชุมชน เกิดกลุ่มเครือข่ายชุมชนพวา กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ การทดลองใช้คู่มือแลกเปลี่ยนชุมชน กลุ่มเยาวชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ และกิจกรรมเครือข่ายวนเกษตร ด้านผลที่ออกสู่สังคมภายนอก เกิดกลุ่มเครือข่ายวนเกษตรภาคตะวันออก 5 จังหวัด

คำสำคัญ : บทบาทพระสงฆ์, การอนุรักษ์ป่าไม้, พระครูประโชติธรรมภริมย์

Abstract

The roles and concept in conserving the forest of Phrakruprachotdhammabhirom (Sai Jotidhammo) were divided into three aspects: teaching the people to be consciented, being a leader in conserving the forest, and supporting the community in that conserving. The concept of conserving was consisted three dimensions: the gratitude to mother, the Sounmok model-based management of the forest, and the fourfold nature. The results of that covering were grouped into three levels: the output was the increasing of the forest and wild animals in Khao Ang Rue Nai wildlife sanctuary; the outcome toward the community was the giving birth to Pawa community networking group, saving cooperative group, experiment of using the community exchange coupon, the youth forest conservation group, and the forest agricultural activity network; and the impact to outside society was the taking place of the groups of forest agricultural network in five Eastern provinces.

Keywords : Role of Buddhist Monks, Forest Conservation, Phrakruprachotdhammabhirom

บทนำ

พระพุทธศาสนากับป่ามีความสัมพันธ์กันไม่สามารถแยกจากกันได้ พระพุทธเจ้าทรงมีความเกี่ยวข้องกับป่ามาตั้งแต่ประสูติจนพระพุทธองค์ดับขันธปรินิพพาน เมื่อศึกษาพบว่า พระองค์ทรงประสูติในป่า ออกบวชแสวงหาโมกขธรรมในป่า ตรัสรู้ในป่า วัดที่ทรงประทับบำเพ็ญพุทธกิจส่วนใหญ่เป็นวัดป่า ทำายที่สุดท่านเสด็จดับขันธปรินิพพานในป่า กล่าวได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงสั่งสอนหลักธรรมและทรงประพฤติปฏิบัติธรรมเป็นแบบอย่างมีความสัมพันธ์กับป่าจนแยกจากกันไม่ออก (พระมหาวิรัตน์ อจารสุโก, 2555 : 5-6)

ในด้านความเป็นอยู่พระพุทธศาสนากำหนดให้พระภิกษุอาศัยปัจจัย 4 อย่างเป็นหลักที่คอยเตือนให้มีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย เรียกว่า นิสสัย 4 อย่าง โดยกำหนดให้พระภิกษุอยู่แบบเรียบง่าย ได้แก่ การอยู่โคนต้นไม้ ที่เรียกว่า รุกขมูล การกำหนดอย่างนี้ทำให้ชีวิตพระสงฆ์มีความผูกพันอยู่กับป่าไม้ อยู่กับธรรมชาติตลอดเวลาเมื่อเป็นเช่นนั้นจึงทำให้พระสงฆ์ทั้งในอดีตและปัจจุบันส่วนหนึ่งเข้าไปอาศัยอยู่ป่าเป็นจำนวนมาก พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงพระสงฆ์ที่เข้าไปอาศัยอยู่ป่าไว้ 5 ประเภท คือ ประเภทที่ 1 พระที่ไปอยู่ป่าเพราะโง่ คือ ไม่รู้เรื่องราว เห็นเขาอยู่ก็อยู่ตามไป ประเภทที่ 2 พระที่ไปอยู่ป่าเพราะมีความปรารถนาอันเป็นบาป คือ อยากรู้ชื่อเสียง อยากรู้คำสรรเสริญ ประเภทที่ 3 พระที่อยู่ป่าเพราะจิตฟุ้งซ่าน เสียสติ อยู่ในที่ชุมนุมกับเขาไม่ได้แล้วต้องไปอยู่ป่า ประเภทที่ 4 พระที่อยู่ป่าเพราะเห็นว่าการอยู่ป่านั้นเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าและท่านผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลายสรรเสริญ และประเภทที่ 5 พระที่อยู่ป่าเพราะมุ่งความมั่งคั่งน้อยสันโดษ ปรารถนาความวิเวก สงัด ผีกัดขัดเกลาดตน พระสงฆ์ทั้ง 5 ประเภทนี้ พระพุทธองค์ตรัสว่า พระสงฆ์ประเภทที่ 5 เป็นประเภทที่ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2554 : 7-14)

จากที่กล่าวมาจะพบว่า ตั้งแต่ในสมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบันพระสงฆ์กับป่า ยังคงมีความสัมพันธ์อยู่ ทั้งในแง่ของการเป็นสถานที่ในการฝึกตน และในอีกแง่หนึ่งเป็นสถานที่ที่พระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ที่เสื่อมโทรมอันเนื่องมาจากการบุกรุกทำลายป่า ทำให้บทบาทของพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งเปลี่ยนไปจากป่าเป็นสถานที่แห่งการฝึกฝนตนเองเป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูในประเทศไทยพบว่า มีพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นบุคคลหนึ่งในสถาบันทางศาสนาเข้าไปมีบทบาทในการอนุรักษ์ป่าไม้ ได้อย่างมีประสิทธิภาพจนเป็นที่ยอมรับจากหน่วยงาน องค์กรทั้งภายในและนอกประเทศ เช่น พระพวงศศักดิ์ เตชธมโม จังหวัดเชียงใหม่ พระครูพิทักษ์นันทคุณ กลุ่มอัครเมื่อน่าน จังหวัดน่าน พระมหาจันทร์คุณุฑฒิ วัดบึงพระ พระเทพสิมมาภรณ์ เจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา พระประจักษ์ คุตตจิตโต จังหวัดบุรีรัมย์ พระครูสุภาจารวัฒน์ จังหวัดยโสธร พระสมนึก นาโถ จังหวัดนครปฐม และพระคำเขียน

สุวณโณ เป็นต้น พระสงฆ์ที่ได้กล่าวมาเป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาทในการส่งเสริม สนับสนุนและช่วยเหลือชุมชนในด้านการอนุรักษ์ป่าอย่างมาก

เมื่อกล่าวถึงพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีบทบาทในการอนุรักษ์ผืนป่า ทุกคนจะนึกถึงท่านหลวงพ่อดุสิตธรรมาภิรมย์ หรือที่ชาวบ้านเรียกสั้นๆ ว่า “หลวงพ่อดุสิต” ท่านเป็นพระสงฆ์รูปหนึ่งที่มีบทบาทต่อการอนุรักษ์ป่า ในเขตพื้นที่จังหวัดระยองและจังหวัดจันทบุรี โดยท่านมีความคิดว่า สิ่งแวดล้อมทุกวันนี้ถูกทำลายไปเพราะมนุษย์ที่ต้องการทรัพยากรธรรมชาติไปทำมาหากิน กิเลสทำให้มนุษย์ผู้นั้นอยากมีอยากเป็น เกินความต้องการของมนุษย์ปกติ ใครมีกิเลสมากก็ทำลายธรรมชาติมาก ใครมีกิเลสน้อยก็ทำลายธรรมชาติน้อย ทำอย่างไรที่จะให้มนุษย์มีความพอเพียงในการอยู่การกิน ใช้ชีวิตกับธรรมชาติให้ได้มากที่สุด ท่านมองเห็นปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมอันเกิดจากมนุษย์ดังกล่าว ท่านจึงชักชวนชาวบ้านช่วยกันปลูกป่า โดยเริ่มปลูกในพื้นที่วัดวังศิลาธรรมาราม ตำบลวังห้ว อำเภอกแสลง จังหวัดระยอง ในพื้นที่ 20 ไร่ จากนั้นขยายพื้นที่ปลูกป่าไปอีกหลายที่ เช่น ปลูกป่าและฟื้นฟูป่าในบริเวณหมู่ที่ 2, 3, และ 4 ของตำบลพวา อำเภอกแสลงทางแมวจังหวัดจันทบุรี ในพื้นที่กว่า 1,000 ไร่ ปลูกป่าบริเวณเขาจุก กิ่งอำเภอลำเขาชะเมา จังหวัดระยอง ในพื้นที่กว่า 15 ไร่ ปลูกป่าในโครงการเชื่อมป่าตะวันออก หรือที่เรียกว่า “ทางช้างผาน” ในพื้นที่กว่า 60 ไร่ ปัจจุบันหลวงพ่อดุสิตท่านยังคงทำหน้าที่เป็นผู้นำของชุมชน รวมทั้งชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าอยู่ตลอดเวลา จากการทำงานด้านการอนุรักษ์ดังกล่าวทำให้ในปี พ.ศ.2546 ท่านได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 6 ประเภทบุคคล ซึ่งเป็นรางวัลที่มอบให้กับบุคคลที่ทำหน้าที่ด้านสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะ ทำให้หลวงพ่อดุสิตเป็นที่รู้จักทั้งหน่วยงานของภาครัฐ และเอกชนที่ทำหน้าที่ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

นอกจากด้านการอนุรักษ์และการปลูกป่าหลวงพ่อดุสิตท่านยังได้มีบทบาทด้านช่วยเหลือพัฒนาชุมชนทั้งในพื้นที่จังหวัดระยองและจังหวัดจันทบุรี ได้แก่ การเป็นกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนบ้านวังหิน อำเภอกแสลง จังหวัดระยอง ในปี พ.ศ.2542-2547 โรงเรียนบ้านเนินจำปา อำเภอกแสลงทางแมวจังหวัดจันทบุรี ในปี พ.ศ.2545 เป็นกรรมการที่ปรึกษาโครงการเรียนรู้ร่วมกันสรรค์สร้างชุมชนของนิสิต นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชน เป็นคณะกรรมการในองค์กรของรัฐและเอกชนในด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทและแนวความคิดการอนุรักษ์ป่าไม้ของพระครูประโชติธรรมาภิรมย์
2. เพื่อศึกษาผลจากการอนุรักษ์ป่าไม้ของพระครูประโชติธรรมาภิรมย์

วิธีดำเนินการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้เก็บรวบรวมข้อมูล 2 วิธี คือ การศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การศึกษาเอกสาร เน้นรวบรวมข้อมูลที่นอกเหนือจากการสัมภาษณ์เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการตรวจสอบผลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ได้แก่ เอกสารขั้นต้น และชั้นรอง ดังนี้

1.1 เอกสารขั้นต้น (Primary Data) เป็นข้อมูลดิบที่ยังไม่ได้ผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์ ข้อมูลส่วนนี้ได้จากการเก็บรวบรวมเอกสารที่สำคัญ เช่น เอกสารการประชุมฯ บันทึกการประชุม เป็นต้น

1.2 เอกสารชั้นรอง (Secondary Data) เป็นข้อมูลที่ได้ผ่านการวิเคราะห์มาแล้วระดับหนึ่ง เอกสารชั้นรองเหล่านี้ เช่น หนังสือพิมพ์ ตำราทางวิชาการ บทความ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ อินเทอร์เน็ต ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

2. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก มุ่งรวบรวมข้อมูลรายละเอียดเจาะลึก เพื่อนำข้อมูลมาอ้างอิงและอธิบายในประเด็นต่างๆ ของงานวิจัยโดยผู้วิจัยใช้วิธีการเข้าไปหาข้อมูลในพื้นที่ ในการสัมภาษณ์ใช้ข้อมูลหลัก (Key - Informants) ที่สำคัญ ดังนี้

2.1 พระภิกษุ ผู้นำกลุ่มชุมชนปลูกป่าและอนุรักษ์สวนป่าอรัญญิยวงศ์ ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ได้แก่ พระครูประโชติธรรมภริมย์ (หลวงพ่อสาย) เจ้าอาวาสวัดวิงศีลาธรรมาราม ตำบลวังหว้า อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

2.2 แกนนำชุมชน หมู่ที่ 2 บ้านพวา ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี แกนนำชุมชนในการอนุรักษ์สวนป่าอรัญญิยวงศ์

2.2.1 นายบุญเลิศ ดุชิตา แกนนำชุมชน

2.2.2 นางสาวกัญญา ดุชิตา แกนนำชุมชน

2.3 ผู้ประสานงานกลุ่มวนเกษตร 5 ภูมิภาคตะวันออก จังหวัดจันทบุรี และแกนนำ ชุมชนในการอนุรักษ์สวนป่าอรัญญิยวงศ์

2.3.1 นายกิจเจริญ บุญรอด เครือข่ายวนเกษตรจังหวัดฉะเชิงเทรา

2.3.2 นายวินัย สุวรรณไกร เครือข่ายวนเกษตรจังหวัดชลบุรี

2.3.3 คุณวินัย สุวรรณไกร เครือข่ายวนเกษตรจังหวัดระยอง

การตรวจสอบข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ข้อมูลมีความตรงและความเที่ยงยิ่งขึ้น ในการตรวจสอบข้อมูลผู้วิจัยจึงใช้หลักการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) โดยใช้วิธีการดังนี้

1. สัมภาษณ์บุคคลหลายระดับที่มีความแตกต่างกันทางตำแหน่งที่รับผิดชอบงานในการอนุรักษ์สวนป่าอรัญญิยวงศ์

2. ใช้วิธีเก็บข้อมูลที่มีความหลากหลายมาตรวจสอบซึ่งกันและกัน ได้แก่ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารรายงานการถอดองค์ความรู้ในการเข้าร่วมกิจกรรม ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกของผู้ให้ข้อมูลหลัก และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนำมาวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การตีความ (Interpretation) ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการศึกษาเอกสารขั้นต้น เอกสารชั้นรอง ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการควบคู่ไปกับการเก็บข้อมูลตั้งแต่ขั้นแรกไปจนถึงขั้นสุดท้าย ในการวิเคราะห์ข้อมูลมีขั้นตอนที่สำคัญ ดังนี้

1. การสรุปข้อมูลจากเอกสาร จากการสัมภาษณ์
2. จัดหมวดหมู่ข้อมูล ตามวัตถุประสงค์ และประเด็นต่างๆ

3. หาข้อสรุปโดยการเชื่อมโยงข้อมูลในเชิงเหตุและผลจากข้อมูลที่ได้นำมาสังเคราะห์และวิเคราะห์

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลงานวิจัยนี้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ การเสนอแนวคิด และบทบาทของพระครูประโชติธรรมภริมย์ที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ เพื่อให้เห็นข้อมูลในรายละเอียด จากนั้นนำมาสรุป และวิเคราะห์การศึกษาในเชิงการอภิปราย ข้อมูลกับทฤษฎีและการวิจัย

ผลการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยบทบาท แนวคิด และผลของการอนุรักษ์ป่าไม้ของพระครูประโชติธรรมภริมย์ มีผลการศึกษาดังนี้

บทบาทการอนุรักษ์ป่าไม้ของพระครูประโชติธรรมภริมย์ หรือ หลวงพ่อสาย เมื่อวิเคราะห์บทบาทของท่านแล้ว พบว่ามีบทบาทที่สำคัญ ได้แก่ บทบาทการส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ บทบาทการเข้าไปเป็นผู้นำในด้านการอนุรักษ์ การได้สร้างจิตสำนึกให้กับประชาชนให้มีความรักในธรรมชาติ ดังจะเห็นบทบาทในด้านต่างๆ ของท่านได้ดังนี้

1) บทบาทด้านการเทศนาสั่งสอนให้คนมีจิตสำนึก หลวงพ่อสายท่านใช้วิธีการแสดงธรรมหรือที่ชาวพุทธทั่วไปเรียกว่า เทศน์ เป็นวิธีการหนึ่งที่ท่านใช้ปลูกจิตสำนึกให้กับชุมชน องค์กรภาครัฐและเอกชน หันมาสนใจและช่วยกันอนุรักษ์ป่าไม้ ในทุกปี ชุมชนพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี มีการจัดทำบุญป่าที่สวนป่าอรัญญิยวงศ์โดยชาวบ้านนำอาหาร ข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ มาถวาย และรับฟังธรรมจากหลวงพ่อสายโดยการแสดงธรรมเทศนาส่วนมากแสดงธรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับประโยชน์ของป่า บุญคุณ

ของป่า ที่ได้ให้ประโยชน์ต่อมนุษย์ ในฐานะที่เราเป็นมนุษย์ควรที่จะอนุรักษ์ป่าไม้ให้คงอยู่สืบไป นอกจากแสดงธรรมหรือเทศนาที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับป่าไม้ให้กับชุมชนชาวพวาแล้ว เมื่อท่านได้รับกนิมนต์ให้ออกไปร่วมงานทางวิชาการทั้งภาครัฐและเอกชน เมื่อท่านมีโอกาสดแสดงธรรมหรือเทศนาท่านจะสอดแทรกเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจและช่วยกันอนุรักษ์ป่าไม้อยู่เสมอ ท่านเน้นย้ำเสมอว่า “หากไม่มีป่าไม้สิ่งมีชีวิตทุกชนิดก็คงจะอยู่กันไม่ได้”

2) บทบาทการเป็นผู้นำในการอนุรักษ์ป่าไม้ หลวงพ่อสายท่านเป็นผู้นำในการอนุรักษ์ป่าไม้ให้กับชุมชนพวา และพื้นที่ใกล้เคียง สรุปได้ว่าเกิดจากปัจจัยต่างๆ ดังนี้

(1) การที่หลวงพ่อกับพระสงฆ์และชาวบ้านในชุมชนพวาส่วนใหญ่เป็นผู้ที่นับถือศาสนาพุทธ ทำให้การทำงานในการอนุรักษ์ป่าควบคู่ไปกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปด้วยกันได้

(2) การเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาทำให้พระสงฆ์และชาวบ้านสามารถทำงานร่วมกันได้โดยใช้พิธีกรรมเป็นตัวเชื่อมระหว่างพระสงฆ์ ชาวบ้าน พิธีกรรม และการอนุรักษ์

(3) เป็นผู้นำในการไกล่เกลี่ยเมื่อเกิดปัญหาในชุมชนวัฒนธรรมของไทยตั้งแต่อดีต พระสงฆ์จะใกล้ชิดกับชุมชนบ้านคอยช่วยเหลือชาวบ้านไม่ว่าจะเป็นการเอาแรงร่วมกันหรือเป็นที่พึ่งของชาวบ้านยามตกทุกข์ได้ยาก ในการปลูกป่าและอนุรักษ์ป่าชุมชนพวานี้ก็เช่นกัน เวลาที่มีการกระทบกระทั่งระหว่างชาวบ้านด้วยกันเองหรือชาวบ้านกับภาครัฐ ท่านเข้ามาช่วยเหลือไกล่เกลี่ย ทำให้เรื่องร้ายแรงกับเบาลงมา

(4) เป็นผู้นำในการทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง การที่หลวงพ่อกับสายเข้ามาปลูกป่าในชุมชนเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรมให้กลับมาเป็นป่าที่สมบูรณ์ โดยท่านลงมือปลูกด้วยตัวท่านเองจนออกมาเป็นรูปธรรม คือ มีต้นไม้ แหล่งน้ำ สัตว์ป่ากลับเข้ามาทำให้ชาวบ้านบางคนที่ไม่ศรัทธาและเคารพในตัวท่านมาศรัทธาและเคารพนับถือท่านและช่วยเหลือในการปลูกป่าและดูแลป่าในเวลาต่อมา

(5) เป็นผู้นำในการปฏิบัติ หลวงพ่อกับสายท่านเป็นพระสงฆ์ที่เคร่งครัดต่อพระธรรมวินัยปฏิบัติปฏิบัติชอบและทำประโยชน์ให้แก่ชุมชนและสังคมมาโดยตลอดชาวบ้านจึงเกิดความเชื่อมั่นในตัวท่านในการเป็นผู้นำในการอนุรักษ์ป่าจนเกิดผลสำเร็จ

(6) เป็นผู้นำในการชี้แนะและชักนำให้พบกับเครือข่าย หลวงพ่อกับสายท่านเป็นผู้ที่ชี้แนะและชักนำให้พวาชุมชนเข้าร่วมเป็นเครือข่ายกับองค์กรภายนอกชุมชน โดยพาตัวแทนชุมชนไปศึกษาดูงานด้านการเกษตร การอนุรักษ์ในภาคตะวันออก ในปัจจุบันชุมชนพวาเป็นสมาชิกเครือข่ายวนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิมปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกที่มีการจัดกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูมาโดยตลอด

3) บทบาทในการส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ จากการที่ชุมชนพวาได้รวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ หนึ่งในนั้น คือ กิจกรรมทางด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ไปสู่การจัดตั้งกลุ่มขึ้นมา ใช้ชื่อว่า “กลุ่มเครือข่ายชุมชนพวา” ประกอบด้วยแกนนำหลักที่สำคัญ ได้แก่ นายบุญเลิศ ดุชิตา นางสาวกัญญา ดุชิตา นายบรรทม สมแสน นายจอน สมแสน นายวัฒนา ธรรมกิจเจริญ และนายเทพ โดยกลุ่มเครือข่ายชุมชนพวานี้มีหลวงพ่อกับสายเป็นที่ปรึกษาในการขับเคลื่อนกิจกรรมของกลุ่มและสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มในหลายๆ เรื่องรวมไปถึงการประกอบพิธีกรรมและประเพณีต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย

ในปัจจุบันเมื่อมีการรวมกลุ่มกันทำบุญป่าไม้ได้ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนมากขึ้น รวมไปถึงแกนนำชาวบ้านในพื้นที่บริเวณใกล้เคียง เยาวชนในพื้นที่และเยาวชนในชุมชนรอบนอก เช่น จากบ้านบ่อไฟใหม่ร่วมในการจัดกิจกรรมต่างๆ โดยมีแกนนำมีการจัดกิจกรรมกับกลุ่มเยาวชนมีการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติมีการจัดค่ายปลูกป่าร่วมกับทางโรงเรียนที่ติดต่อเข้ามา เพื่อสร้างเครือข่ายให้ใหญ่มากขึ้น และสร้างจิตสำนึกที่ดีให้กับเยาวชนรุ่นใหม่ให้มีความรักและหวงแหน ดูแลอนุรักษ์ป่าไม้อันเป็นส่วนสำคัญกับการมอบพื้นที่ป่าให้กับชุมชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์

แนวคิดการอนุรักษ์ป่าของหลวงพ่อกับสาย สรุปได้ 3 แนวคิด ดังนี้

1) แนวคิดการตอบแทนคุณแม่ หลวงพ่อกับสายท่านอธิบายว่า แม้จะมีพระคุณมากมายมหาศาล ท่านกล่าวว่า ปลูกป่าเป็นส่วนหนึ่งที่ท่านทำเพื่อตอบแทนคุณแม่ และสำนึกในสิ่งที่ป็นหนี้แม่ ท่านให้คำอธิบายคำว่า แม่ ไว้ว่า แม่ประกอบไปด้วยแม่ผู้ให้กำเนิด แม่พระธรณี แม่พระคงคา และแม่พระโพสพ การตอบแทนคุณแม่ผู้ให้กำเนิด คือ การทำความดีต่างๆ สอนป่า อรัญปิยวงศ์ เป็นสถานที่แห่งหนึ่งที่ถูกรักษาขึ้นในพื้นที่ป่าเขาชะเมา เป็นสิ่งหนึ่งที่ท่านทำเพื่อตอบแทนคุณแม่ โดยตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ท่านได้พาแม่ของท่านเดินทางไปปลูกป่าจนถึงวาระสุดท้ายในชีวิตของแม่ท่าน ท่านได้นำอัฐิของแม่มาบรรจุและตั้งไว้ที่สวนป่า อรัญปิยวงศ์ ท่านกล่าวว่า ความกตัญญูกตเวทิต์ไม่ว่าจะในยุคสมัยไหนจะในอดีตหรือปัจจุบันล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องที่สำคัญ เป็นเหมือนดั่งคุณธรรมขั้นพื้นฐานของมนุษย์ที่ทุกคนควรมีและพึงปฏิบัติ การตอบแทนผู้มีพระคุณนั้นสามารถกระทำได้ทั้งกาย วาจา และใจ สวนป่าอรัญปิยวงศ์จึงเป็นสัญลักษณ์แทนการตอบแทนคุณของแม่ท่าน

แม่พระธรณี แม่พระคงคา และแม่พระโพสพ ท่านจะสอนให้ประชาชนความเคารพนับถือแม่ทั้ง 3 เสมอ โดยท่านจะสอนและยกตัวอย่างอยู่เป็นประจำว่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การแสดงออกถึงการตอบแทนบุญคุณจะแสดงออกมาในรูปแบบของพิธีกรรมและประเพณีต่างๆ

การตอบแทนบุญคุณของพระแม่ธรณี ซึ่งถือได้ว่ามีความสำคัญต่อมนุษย์มาก ทั้งให้ที่อยู่อาศัย ให้ทำไร่ ทำนา ทำสวน แม้เวลาเรานำเอาของเน่าของเสียเทลงบนพื้นดินพระแม่ธรณีไม่เคยห้ามปรามหรือดุด่า จึงมีพิธีการขอขมาหรือบูชาพระแม่ธรณีอยู่บ่อยครั้ง ในบางพื้นที่จะมีการตั้งสำรับคาวหวาน และผลไม้ไว้บนพื้นที่เพื่อไหว้ขอขมาพระแม่ธรณี การตอบแทนพระแม่คงคาเช่นกัน ในแต่ละปีจะมีการจัดประเพณีลอยกระทง เพื่อเป็นกิจกรรมให้ประชาชนทุกคนมาร่วมรำลึกถึงบุญคุณที่พระแม่คงคาที่ได้ให้น้ำดื่ม น้ำใช้ในชีวิต และขอขมาพระแม่คงคาที่มนุษย์ได้ทิ้งสิ่งปฏิกูล ของเน่าของเสียลงในแม่น้ำลำคลอง ส่วนการตอบแทนพระแม่โพสพนั้น ชาวไร่ชาวนาจะมีพิธีกรรมที่ใช้เพื่อตอบแทนบุญคุณของพระแม่โพสพที่ได้ให้ข้าวอุดมสมบูรณ์ เช่น ประเพณีสมโภชแม่โพสพ เป็นประเพณีการขอบคุณแม่โพสพที่ให้ความอุดมสมบูรณ์แก่ผืนนา และเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้กับชาวนาให้รู้ว่าการทำนาปลูกข้าวของตนนั้นจะไม่สูญเปล่า เพราะแม่โพสพเป็นผู้ดูแล

ท่านจึงได้เลือกวิธีการตอบแทนคุณแม่ผู้ให้กำเนิดแม่พระธรณี แม่พระคงคา และแม่พระโพสพ ด้วยวิธีการมุ่งมั่นที่จะพลิกฟื้นผืนป่าให้อุดมสมบูรณ์ เพราะป่าให้น้ำ ให้อากาศ ให้ชีวิต ให้พื้นที่ได้ทำกิน ท่านจึงตั้งปณิธานที่ใช้แนวคิดการตอบแทนคุณแม่ในการอนุรักษ์และดูแลป่าไม้สืบต่อไป

2) แนวคิดการจัดการป่าแบบสวนโมกข์ หลวงพ่อสาย ท่านได้เดินทางไปสวนโมกข์พลารามของท่านพุทธทาสภิกขุ ได้ศึกษาและปฏิบัติกับท่านพุทธทาส ทำให้ได้ซึมซับแนวคิดและวิธีการในการอนุรักษ์ป่า จากการได้ศึกษาและปฏิบัติหลวงพ่สาย ท่านได้นำกลับมาปฏิบัติและทำให้เห็นเป็นรูปธรรม คือ การจัดสวนป่าอรัญญิยวงศ์ หลวงพ่สายท่านเห็นด้วยกับหลักการของท่านพุทธทาส ที่กล่าวถึงวิธีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมว่า ควรจะมีวิธีการเพื่อใช้แก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ ท่านได้กล่าวเกี่ยวกับมนุษย์ว่า ควรใช้ชีวิตอย่างไร ไม่ให้ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยการให้กินอยู่อย่างต่ำ กระทำอย่างสูงอย่างที่ท่านพุทธทาสได้กล่าวไว้ หรือใช้ชีวิตกลางดินไม่ทำลายป่า ท่านตระหนักว่า ป่าเป็นสถานที่บรรจุธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสรู้และประกาศธรรม แม้พระพุทธเจ้าเองประทับอยู่ในป่า ใช้ชีวิตท่ามกลางป่าท่านเชื่อว่าป่าเป็นสถานที่ที่บุคคล จะสามารถรู้ธรรมะได้รวดเร็ว การอยู่อย่างธรรมชาติเป็นการอยู่ใกล้พระนิพพาน เพราะนิพพานเป็นธรรมชาติที่สูงสุด คือ สะอาด สว่าง สงบ

การอยู่อย่างเรียบง่ายแบบธรรมชาติ ทำให้จิตใจไม่ถูกรบกวนจากกิเลสตัณหา หรือความต้องการความหรูหรา และสะดวกสบายเกินไป การอยู่อย่างนี้ สามารถรักษาใจให้ปกติจิตใจจะเป็นปกติและอิสระ ไม่มีสิ่งหมกมุ่น ไขว้เขวให้มากที่สุด ทั้งวัตถุและสิ่งอำนวยความสะดวกด้านกายภาพ จิตสามารถถูกยก และเปลี่ยนไปสู่ความสงบ ความเห็นแก่ตัว จะทำให้ทักท้อเอาว่า โลกเป็นของเรา เมื่อการเข้าไป

ยึดมั่นถือมั่นครอบครองใจแล้ว ทำให้ปฏิเสธต่อธรรมชาติและธรรมะ หากจะสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ ให้อยู่ยั่งยืนตลอดไป จะต้องจัดระบบต่างๆ ในสังคมให้ดีเสียก่อน เมื่อระบบต่างๆ ดีมนุษย์จะมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ในการใช้ทรัพยากรได้อย่างถูกต้อง ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ เพื่อเป็นการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ทางทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น ในปัจจุบัน หลวงพ่สายท่านจึงได้นำแนวการจัดการสวนโมกข์ของท่านพุทธทาสมาจัดสวนป่าอรัญญิยวงศ์ ที่ตำบลพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี มีกฎสำหรับปฏิบัติธรรมแวดล้อมไปด้วยป่าเขา มีความสงบเงียบเหมาะแก่การปฏิบัติธรรม และยังรักษาไว้ซึ่งความเป็นธรรมชาติอย่างแท้จริงตามแนวทางของสวนโมกข์พลาราม

3) แนวคิดธรรมชาติ 4 ประการ นอกจากหลวงพ่สาย จะนำแนวทางการจัดสวนป่าตามแนวทางของสวนโมกข์พลาราม มาจัดสวนป่าอรัญญิยวงศ์แล้ว ท่านยังนำแนวคิดธรรมชาติ 4 ประการของหลวงพ่พุทธทาสมาเป็นพลังในการขับเคลื่อนชุมชน องค์กรภาครัฐและเอกชน ให้หันมาร่วมกันอนุรักษ์ป่าไม้ โดยท่านใช้แนวคิดธรรมชาติ 4 ประการ มาช่วยอธิบายขยายความให้กับชาวบ้าน องค์กรภาครัฐ และเอกชนให้มีความเข้าใจอยู่เป็นประจำ โดยท่านกล่าวถึงธรรมชาติ 4 ประการของท่านพุทธทาสว่า ธรรมะ คือ ธรรมชาติแบ่งออกเป็น 4 ความหมาย หรือ 4 ประเภท คือ 1) ธรรมชาติ 2) กฎของธรรมชาติ 3) หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติและ 4) ผลที่ออกมาจากหน้าที่

ธรรม ในความหมายแรกนั้น ธรรม คือ ตัวธรรมชาติทั้งหมด หมายถึง ตัวปรากฏการณ์ทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นวัตถุหรือเป็นนามธรรม ที่มีการปรากฏเป็นรูปหรือไม่เป็นรูป สิ่งทั้งหลายที่เป็นอยู่เอง เป็นไปเอง ตามเหตุตามปัจจัย หรือแม้แต่ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย เรียกว่าธรรมในฐานะตัวธรรมชาติ

ธรรม ในความหมายที่สอง คือ กฎธรรมชาติในธรรมชาติ หรือในตัวธรรมชาติทั้งหมด มีกฎของธรรมชาติประจำอยู่ เช่น สิ่งนี้เป็นวัตถุ สิ่งนี้จะต้องเปลี่ยนแปลงตามกฎของวัตถุนั้น สิ่งที่เป็นกฎมีอยู่ในวัตถุนั้น เรียกว่า กฎของธรรมชาติ ในธรรมชาติทั้งหมด มีกฎของธรรมชาติ ตัวธรรมชาติ ก็คือ ธรรม ดิน ฟา อากาศ ทั้งหมดในโลกนี้ล้วนมีกฎของธรรมชาติควบคุมอยู่ รวมถึงเราทุกคนด้วย ในตัวเราทุกคนนั้นมีธรรมชาติ ในส่วนที่เป็นร่างกาย ในส่วนที่เป็นจิตใจ ล้วนเป็นธรรมชาติทั้งสิ้น เป็นกฎของธรรมชาติ เช่น มันจะเกิดขึ้นอย่างไร เปลี่ยนแปลงอย่างไร ทำอย่างไร อะไรอย่างไร อะไร จะเกิดขึ้น ทั้งหมดนี้ล้วนมีกฎของธรรมชาติตายตัวอยู่ในนั้น

ธรรม ในความหมายที่สาม คือ หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ ธรรมชาติต้องการให้ทำอย่างไรจึงจะไม่เป็นทุกข์ ก็จะทำตามกฎนั้น ไม่อย่างนั้นก็เป็นทุกข์ หน้าที่อย่างนี้เรียกว่า ธรรม ตั้งแต่การกินอาหาร บริหารร่างกาย ทำกิจกรรมต่างๆ กระทั่งต้องรู้จักทำจิตใจไว้

ในลักษณะที่บริสุทธิ์และถูกต้องจึงจะไม่เป็นทุกข์ ทั้งหมดนี้เป็นหน้าที่ทั้งสิ้น เรามีหน้าที่ที่จะต้องดับทุกข์ให้หมดไป ท่านหมายความว่า การปฏิบัติเพื่อนิพพาน คือ หน้าที่ของมนุษย์ แม้ว่ามนุษย์จะยังไม่รู้จักนิพพานอย่างแท้จริง แต่นิพพานมีอยู่ด้วยตัวของมันเอง ธรรมชาติได้กำหนดไว้โดยเด็ดขาดแล้ว ผู้ใดไม่สนใจและไม่ปฏิบัติจะต้องเป็นทุกข์โดยแน่นอน เพราะฉะนั้นธรรมในความหมายนี้ คือ หน้าที่

ธรรม ในความหมายที่สี่ คือ ผลของหน้าที่ คือ ทุกข์หรือสุข ผลที่จะได้รับการปฏิบัติในระดับไหนก็ตาม ในระดับที่เป็นนิพพานชั่วคราว คือความสงบระงับใจชั่วคราว หรือจะเป็นผลเด็ดขาดลงไป ไม่มีความทุกข์อีกต่อไป เรียกว่าผลเหมือนกัน

หลวงพ่อสายท่านสรุป ธรรม ว่ามีความหมายดังนี้

1) ตัวธรรมชาติ หรือปรากฏการณ์ตามธรรมชาติทั้งหมด เรียกว่า สภาวะธรรม ตัวของธรรมชาติแท้ๆ ได้แก่ ดิน ฟ้า อากาศ ทุกสิ่งทุกอย่างทั้งที่เป็นรูปและนาม ที่เป็นรูปก็จะ ได้แก่ สิ่งที่เป็นวัตถุ ส่วนสิ่งที่เป็นนามได้แก่จิตใจ ความรู้สึกนึกคิด

2) กฎของธรรมชาติ คือความที่โลกนี้เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สิ่งต่างๆ ต้องเป็นไปตามเหตุและปัจจัย แก้ไขไม่ได้ และบังคับไม่ได้ สิ่งนี้เรียกว่า กฎธรรมชาติ

3) หน้าที่ตามธรรมชาติ เป็นหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องทำให้ถูกต้องตามกฎธรรมชาติ เช่น การแสวงหาอาหาร การดูแลร่างกาย ให้แข็งแรง เหล่านี้เป็นหน้าที่ตามกฎธรรมชาติที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

4) ผลจากการปฏิบัติหน้าที่ตามธรรมชาติ หรือผลที่ได้รับ ได้รับมาเป็นเงินเป็นทอง เป็นข้าวของ เป็นเกียรติยศชื่อเสียง การปฏิบัติหน้าที่ทางธรรมะสูงสุด ได้รับมรรคผลนิพพานมา เรียกว่า ผลที่ได้รับตามธรรมชาติ

หลวงพ่อสาย เห็นด้วยกับแนวคิดเรื่อง ธรรมชาติ 4 ประการของท่านพุทธทาส โดยท่านได้อธิบายเปรียบเทียบให้เห็นว่า ตัวธรรมชาติ คือ จิตใจที่ท่านต้องการที่จะอนุรักษ์ป่าไม้ให้คงอยู่ โดยใช้หลักของกฎธรรมชาติที่ว่าในโลกนี้ล้วนเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วก็ดับไป เมื่อปลูกต้นไม้ขึ้น ต้นไม้ก็มิตาย แต่เราก็สามารถที่จะปลูกขึ้นมาใหม่ได้ หมุนเวียนกันไป หน้าที่ตามธรรมชาติ เมื่อเราปลูกต้นไม้ขึ้นมาแล้ว เราก็มีหน้าที่ที่จะต้องดูแลต้นไม้ต้นนั้น และอนุรักษ์มันไว้ ผลที่ได้รับแม้จะไม่ใช่อะไรเงินทอง แต่สิ่งที่ได้รับและรู้สึกมีคุณค่ามากที่สุด คือ ความสุขทางใจ

ผลของการอนุรักษ์ป่าไม้ของพระครูประโชติธรรมาภิรมย์ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชุมชนพวาในระยะยาวในด้านต่างๆ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นประเด็นได้ 3 ระดับ ได้แก่ ด้านผลผลิต (Output) ด้านผลลัพธ์ที่ตามมาสู่ชุมชน (Outcome) และด้านผลที่ออกสู่สังคมภายนอก (Impact)

ด้านผลผลิต (Output) เป็นผลเกิดจากการเข้าไปปลูก และอนุรักษ์ป่าของหลวงพ่อสาย ทำให้เกิดผลผลิตที่ชัดเจนนั้นคือ ด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ จำนวนปริมาณป่าไม้ในพื้นที่เพิ่มมากขึ้น

เมื่อพิจารณาจากจำนวนป่าไม้ที่เพิ่มขึ้นในบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนและอุทยานเขาชะเมา ก่อนและหลังจากการเข้าไปปลูกป่า และมีการอนุรักษ์ ซึ่งเมื่อป่าไม้เพิ่มมากขึ้น สิ่งแวดล้อมมีความอุดมสมบูรณ์ สัตว์ป่าจากที่เคยอพยพออกจากพื้นที่ไปก็กลับเข้ามาดั้งเดิม เช่น ในช่วงปี พ.ศ.2553 - 2554 พบช้างเข้ามาในพื้นที่มากขึ้นมากถึง 70 - 80 ตัว

ภาพภูเขาหัวโล้น ที่เกิดจากการบุกรุกพื้นที่ป่า
ที่มา : ภาพโดยพระครูประโชติธรรมาภิรมย์ (สาย โชติธมฺโม)

บริเวณที่หลวงพ่อสายเข้ามาบุกเบิกปลูกป่าในยุคแรก
ที่มา : ภาพโดยพระครูประโชติธรรมาภิรมย์ (สาย โชติธมฺโม)

ภาพสวนป่าอรัญญิยวงศ์ในปัจจุบัน
ที่มา : ภาพโดยผู้วิจัย

ด้านผลลัพธ์ที่ตามมาสู่ชุมชน (Outcome) นอกจากท่านหลวงพ่อสายจะเป็นผู้นำในการปลูกป่า และอนุรักษ์ป่าไม้ในเขตพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนและบริเวณอุทยานเขาชะเมาแล้ว ท่านยังเป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งกลุ่มในชุมชนพวา ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ได้แก่

กลุ่มเครือข่ายชุมชนพวา ที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินของชาวบ้าน โดยหลวงพ่อสายได้เป็นผู้นำให้ชุมชนได้เข้าร่วมกับเครือข่ายวนเกษตรของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ผู้ที่ประสบความสำเร็จจากการใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ยึดหลักการพึ่งตนเอง ทำให้เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป ทำให้ชุมชนพวาสามารถจัดตั้งเครือข่ายชุมชนขึ้นโดยมีสมาชิกกลุ่มบ้านหมู่ที่ 2 กลุ่มบ้านกวย หมู่ที่ 3 กลุ่มเนินจำปา และหมู่ที่ 4 กลุ่มคลองพลอย ดำเนินกิจกรรมด้านวนเกษตร เพื่อลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนของสมาชิกและทำให้เกิดความสามัคคีในชุมชนมากขึ้น

กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ เกิดจากแนวคิดของนายบุญเลิศ ดุชิตา แกนนำชุมชนที่ต้องการใช้แนวคิดจากพระราชดำรัสของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ มาพัฒนาชุมชนโดยการจัดตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อให้ชาวบ้านได้อุดหนุนสินค้าที่ก่อให้เกิดการปันผลรายปี โดยท่านให้ความหมาย สหกรณ์ ไว้ว่า สห แปลว่ามากมาย กร แปลว่า รวมกัน จึงรวมแปลความได้ว่า มือหลายๆ มือช่วยกันทำสิ่งต่างๆ จนเกิดผลสำเร็จและได้ผลประโยชน์ร่วมกันได้ ดำเนินการจัดตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์ขึ้น โดยกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ เก็บเงินออมจากสมาชิกคนละ 50 บาท ต่อเดือน จนทำให้สหกรณ์เคยมีเงินถึง 6 แสนบาท และให้สมาชิกกู้ได้ คนละ 1-2 หมื่นบาท ความสำเร็จของกลุ่มสหกรณ์นำไปสู่การทำกิจกรรมอื่นๆ โดยใช้สหกรณ์เป็นพื้นฐาน ได้แก่ การทำร้านค้าชุมชน การขายของให้กับสมาชิกในสหกรณ์ จากมีการคืนกำไรให้แก่สมาชิก มีการทำอิฐบล็อก น้ำปลา กะปิ สบู่ และน้ำยาล้างจาน ของกลุ่มเด็กและเยาวชนที่เป็นลูกหลานของสมาชิกสหกรณ์เพื่อนำมาขายในสหกรณ์

ด้านหน้าของสหกรณ์ หมู่บ้านพวา ตำบลแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี
ที่มา : ภาพโดยผู้วิจัย

ทดลองใช้คู่มือแลกเปลี่ยนชุมชน เมื่อการดำเนินงานเครือข่ายชุมชนพวา เห็นผลเป็นรูปธรรมมากพอสมควร จึงได้มีโครงการวิจัยและพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนชุมชนด้วยการพึ่งตนเองของ ศาสตราจารย์ ดร.อภิชัย พันธเสน ที่ได้รับทุนสนับสนุนจากรัฐบาลให้หาชุมชนเพื่อทำการทดลองใช้คู่มือแลกเปลี่ยนใช้ในชุมชนชุมชนพวา อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี เป็นชุมชนที่เข้าร่วม

โครงการโดยเข้าร่วมในระยะที่สองช่วยให้แกนนำเครือข่ายของชุมชนพวาทดลองใช้ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน มีการจัดงบประมาณให้ชาวบ้านไปดูงานในสถานที่ที่ได้เข้าร่วมโครงการแลกเปลี่ยนชุมชน โดยได้ขอคำปรึกษาและคำแนะนำจากหลวงพ่อสายเป็นอย่างดี ผลจากการใช้คู่มือผู้เข้าร่วมโครงการแลกเปลี่ยนคู่มือในระยะ 6 เดือนแรก มีความต้องการที่จะเรียนรู้การใช้คู่มือ เป็นเครื่องมือในการลดค่าใช้จ่ายในครอบครัว แต่พบว่าจริงๆ แล้วนั้น เมื่อดูจากรายชื่อผู้ที่ใช้คู่มือนั้นส่วนใหญ่จะเป็นแค่แกนนำ หรือเครือญาติใกล้ชิดกับแกนนำ ทำให้การทดลองใช้คู่มือแลกเปลี่ยนชุมชนไม่ประสบความสำเร็จ (พลอยบังกช ชุ่มเพ็งพันธุ์, 2550)

กลุ่มเยาวชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ กลุ่มนี้เกิดขึ้นเพื่อเป็นการสร้างเยาวชนรุ่นใหม่ให้เกิดความตระหนักถึงการอนุรักษ์ป่าไม้ และเป็นตัวแทนของคนรุ่นใหม่ที่จะเข้ามาเชื่อมต่อระหว่างวัยรุ่นกับวัยผู้ใหญ่ที่ทำงานด้านอนุรักษ์เพื่อไม่ให้ขาดตอนในระหว่างรุ่น โดยผู้ที่เข้าร่วมจะเป็นลูกหลานของชาวตำบลพวา และพื้นที่ใกล้เคียง จึงเปิดโอกาสให้เยาวชนได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมและโครงการต่างๆ ที่เครือข่ายชุมชนพวาได้ดำเนินการ เช่น โครงการปลงคืนถิ่น โครงการธรรมชาติ โครงการวนเกษตร โครงการศึกษาพันธุ์ไม้ เป็นต้น

กิจกรรมเครือข่ายวนเกษตร เป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องจากการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายวนเกษตรภาคตะวันออก และเครือข่ายวนเกษตรจากทั่วประเทศ โดยสมาชิกเครือข่ายจะมีการประชุมกันทุกวันที่ 11 ของทุกเดือน พร้อมทั้งจัดให้มีกิจกรรมของเครือข่าย โดยการหมุนเวียนไปตามพื้นที่จังหวัดของสมาชิก มีกิจกรรมเวทีพูดคุยเกี่ยวกับวนเกษตร ป่าไม้ และเรื่องอื่นๆ เช่น ปัญหาช้างป่า ปัญหาการตัดไม้ ตลอดจนปัญหาการทำมาหากิน เป็นต้น

ผลที่ออกสู่สังคมภายนอก (Impact) หลังจากเกิดกลุ่มเครือข่ายภาคตะวันออกที่เป็นส่วนหนึ่งในการสอดส่องดูแลปัญหาทางด้านป่าไม้ โดยมีหลวงพ่อสายเป็นแกนนำ ทำให้เกิดการขยายกลุ่มเครือข่ายเข้าไปยังกลุ่มต่างๆ ของชาวบ้าน ก่อให้เกิดเป็นกลุ่มเครือข่ายของวนเกษตร 5 จังหวัดภาคตะวันออก โดยมีจุดประสงค์เพื่อการแลกเปลี่ยนความรู้ แสวงหาแนวทางที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตกลุ่มเครือข่าย 5 จังหวัดภาคตะวันออก ประกอบไปด้วยเครือข่ายจากจังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดสระแก้ว จังหวัดจันทบุรี จังหวัดระยอง และจังหวัดชลบุรี เกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายและจัดกิจกรรมต่างๆ ขึ้น ในทุกๆ วันที่ 11 ของทุกเดือน และนอกจากนั้นยังได้เกิดโครงการธรรมชาติเพื่อผืนป่ารอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออก ครั้งที่ 1 และ 2 ซึ่งครอบคลุมเขตพื้นที่จังหวัดของกลุ่มเครือข่าย ที่เรียกรวมกันว่า ป่าตะวันออก ประกอบไปด้วยเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว อุทยานแห่งชาติน้ำตกเขาสิบห้าชั้น อุทยานแห่งชาติ

เขาชะเมา-เขาวง อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ รวมถึงพื้นที่ป่าในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่อยู่ภายใต้การดูแลของภาครัฐและองค์กรท้องถิ่นชุมชนภาคตะวันออก โดยจุดเริ่มต้นการเดินทางเริ่มต้นที่ สวนป่าอรัญปิยวงศ์ โดยมีหลวงพ่อบุญรอดเป็นประธานในพิธี เป็นผู้สนับสนุนและดำเนินกิจกรรมต่างๆ เช่น การเดินสำรวจป่าไม้ สำรวจแหล่งน้ำ สำรวจสัตว์ป่า เป็นต้น

สรุปผลและอภิปรายผล

แนวคิดและบทบาทการอนุรักษ์ป่าไม้ของพระครูประโชติธรรมาภิรมย์ ท่านมีแนวคิดในการอนุรักษ์ 3 แนวคิด ได้แก่ แนวคิดการตอบแทนคุณแม่ แนวคิดการจัดป่าแบบสวนโมกข์ และแนวคิดธรรมชาติ 4 ประการ ส่วนบทบาทการอนุรักษ์ท่านมีบทบาทในการเทศนาสั่งสอนให้คนมีจิตสำนึก บทบาทการเป็นผู้นำในการอนุรักษ์ป่าไม้ และบทบาทในการส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์

ผลการอนุรักษ์ป่าไม้ของพระครูประโชติธรรมาภิรมย์ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของคนในชุมชนพวาด้านต่างๆ 3 ระดับ ได้แก่ ด้านผลผลิต (Output) พื้นที่พืชรพากรป่าเพิ่มมากขึ้น มีสัตว์ป่าโดยเฉพาะช้าง กลับเข้ามาในพื้นที่ป่ามากขึ้น ด้านผลลัพธ์ที่ตามมาสู่ชุมชน (Outcome) เกิดแหล่งเรียนรู้ในชุมชนพวา ได้แก่ กลุ่มเครือข่ายชุมชนพวา มีการตั้งกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ในชุมชน ทดลองใช้คู่มือแลกเปลี่ยนชุมชน ตั้งกลุ่มเยาวชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ และเกิดกิจกรรมเครือข่ายวนเกษตร และด้านผลที่ออกสู่สังคมภายนอก (Impact) ได้ทำกิจกรรมร่วมกับเครือข่ายวนเกษตรภาคตะวันออก ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และหาทางดำเนินการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงภายในเครือข่าย 5 จังหวัดภาคตะวันออก

จากการศึกษางานวิจัยการอนุรักษ์ป่าของพระครูประโชติธรรมาภิรมย์ มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาเจิม สุวโจ (2543) และพระครูใบฎีกาถาวร สุรบุญโญ (2545) พบว่า งานของพระมหาเจิม สุวโจ และพระครูใบฎีกาถาวร สุรบุญโญ ได้ทำการศึกษาแนวคิด บทบาท และผลของการอนุรักษ์ของพระสงฆ์ที่ได้อนุรักษ์ป่าไม้ ซึ่งผลของการศึกษาพบว่า ลักษณะแนวคิดของการอนุรักษ์ป่าไม้ของทั้งสองรูปสอดคล้องกับแนวคิดการอนุรักษ์ของพระครูประโชติธรรมาภิรมย์ (หลวงพ่อบุญรอด) กล่าวคือ มีการใช้แนวคิดทางด้านพระพุทธศาสนาเป็นฐานคิดในการอนุรักษ์และใช้พื้นที่ของป่าเป็นสถานที่ในการฝึกปฏิบัติธรรม นำหลักธรรมมาเป็นกระบวนการทางปัญญา และผลของการอนุรักษ์ป่าไม้ส่งผลไปถึงด้านต่างๆ ได้แก่ สิ่งแวดล้อมที่ป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น เกิดแหล่งน้ำธรรมชาติ พืชพันธุ์เจริญเติบโต มีความหลากหลายทางนิเวศวิทยา สัตว์ที่เคยมีอยู่ในเขตป่าเมื่อก่อน ก็กลับเข้ามาในป่าที่ได้รับการปลูก และอนุรักษ์ เช่น ช้าง เป็นต้น และชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงแบบยั่งยืน

จากการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่าไม้ กรณีศึกษาพระครูประโชติธรรมาภิรมย์ (หลวงพ่อบุญรอด) มีข้อค้นพบที่เป็นองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมา การเข้ามาอนุรักษ์ป่าไม้ของหลวงพ่อบุญรอดจากจุดเริ่มต้นที่ต้องการให้ป่าไม้ที่เคยถูกตัดกลายเป็นภูเขาหัวโล้น กลับมามีความอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิมเป็นต้นน้ำ เป็นแหล่งน้ำ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ตลอดจนการเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน แต่เมื่อเวลาผ่านไป จากการมีหลวงพ่อบุญรอดเป็นศูนย์รวมจิตใจ ศูนย์รวมการดำเนินกิจกรรมทางด้านอนุรักษ์ สิ่งเหล่านั้นถูกส่งผ่านองค์ความรู้ต่างๆ ไปสู่คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง การอยู่กับธรรมชาติ การรวมกลุ่มกันทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ร่วมกันจัดกิจกรรมเรียนรู้ธรรมชาติ ทำให้ชุมชนกับป่าไม้อยู่ร่วมกันได้อย่างพึ่งพาอาศัยกัน มีการส่งผ่านองค์ความรู้จากแกนนำไปยังเยาวชนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง

จากความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าและการเข้ามาจับจองพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจของชาวบ้าน ชุมชนเกิดปัญหาใหม่ขึ้นมาคือ ปัญหาหว่านข้าวบ้านกับช้างที่ลงมาจากภูเขาเข้ามากินพืช และทำลายพืชเศรษฐกิจที่ชาวบ้านปลูกไว้ เกิดความเสียหายเป็นอย่างมาก ชาวบ้านในชุมชนจึงเกิดความคิดที่แตกต่างกันออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ต้องการหาวิธีในการจัดการกับช้างที่เข้ามาทำลายพืชผลทางการเกษตรของตน กับกลุ่มที่พยายามเข้าใจในวิถีชีวิตของช้างที่ต้องหาอาหารประทังชีวิตชาวบ้านในชุมชนยังคงรอรับการแก้ไข ทำอย่างไรที่จะให้คนกับช้างอยู่ด้วยกันได้ทั้งสองฝ่าย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษา พบว่า ปัญหาอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านในพื้นที่กับหน่วยงานภาครัฐไม่เข้าใจกันนั่นคือ ปัญหาการใช้สอยพื้นที่ป่า เนื่องจากพื้นที่ป่าชุมชนพวาเป็นพื้นที่ที่อยู่ในเขตของป่าสงวนแห่งชาติ ทำให้การจัดการและการใช้สอยพื้นที่ป่าระหว่างชุมชนกับภาครัฐไม่เข้าใจกัน เช่น กรณีการปลูกต้นไม้ ภาครัฐสนับสนุนให้ชาวบ้านปลูกต้นไม้ แต่เมื่อต้นไม้โตพอที่จะตัดมาสร้างบ้านหรือตัดมาทำประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งได้ ชาวบ้านไม่สามารถตัดได้เนื่องจากอยู่ในเขตป่าสงวน ทำให้ชาวบ้านในชุมชนบางส่วนไม่พอใจ จึงไม่สนใจในการปลูกต้นไม้เพราะปลูกไปแล้วก็ไม่สามารถทำอะไรได้ ดังนั้น ภาครัฐที่มีความเกี่ยวข้องควรลงพื้นที่ทำความเข้าใจในการใช้พื้นที่ใช้สอยในป่าให้กับชาวบ้านได้เข้าใจและชี้แจงหรือทำข้อตกลงในการใช้พื้นที่ใช้สอยป่าให้ชุมชนอยู่ได้กับป่าที่เขาได้ร่วมมือกันปลูกและอนุรักษ์

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. เนื่องจากพื้นที่ชุมชนพวา เป็นพื้นที่ที่หลวงพ่อสายได้เข้าไปปลูกป่า และอนุรักษ์ป่าไม้ ตลอดจนได้ส่งเสริมให้ชุมชนได้ดำเนินกิจกรรม โครงการต่างๆ บนพื้นฐานของการดำเนินชีวิตที่พอเพียงมาเป็นเวลากว่า 20 ปี หากผู้ที่สนใจในการศึกษาครั้งต่อไป ควรทอดบทเรียนที่ชุมชนพวาได้ดำเนินการมาเพื่อให้เห็นภาพของการพัฒนาและการดำเนินชีวิตที่ยั่งยืนในปัจจุบัน

2. พื้นที่ชุมชนพวา เป็นพื้นที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ การใช้สอยพื้นที่ป่ามีข้อจำกัดในด้านกฎหมายหลายอย่าง แม้ว่าป่านั้นจะเกิดจากการร่วมแรงร่วมใจของหลวงพ่อสายกับคนในชุมชนก็ตาม ผู้ที่สนใจในการศึกษาอาจศึกษาประเด็นการใช้พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติกับคนในพื้นที่ป่าสงวนจะอยู่ด้วยกันอย่างไรไม่ให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเกิดความได้เปรียบเสียเปรียบ

เอกสารอ้างอิง

- กรมป่าไม้. (2537). **แนวทางการปฏิบัติงานโครงการพัฒนาป่าชุมชน**. กรุงเทพฯ : สำนักส่งเสริมการปลูกป่า.
- โกมล แพรกทอง. (2532). **ป่าชุมชนในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2528). **ป่าไม้สังคมกับการพัฒนาชนบท**. สมาคมสังคมสงเคราะห์ศาสตร์แห่งประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจ้าพระยาการพิมพ์.
- พระมหาวิรัตน์ อาจารย์สุโก. (2555). **พุทธศาสนากับป่าไม้**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2554). **อนุรักษ์ป่า ป่ารักษคน**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิปัญญาประทีป.
- พระไพศาล วิสาโล. (2546). **พุทธศาสนาไทยในอนาคต : แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- พระครูใบฎีกาถาวร สุรปัญญา, (2554). **การศึกษาบทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: ศึกษาเฉพาะกรณีบทบาทของพระนิภากรโสภณ (ไกร ฐานิสฺสโร) วัดหนองกลับ อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาเจิม สุวโจ, (2543), **บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ศึกษาเฉพาะกรณีพระอธิการพงษ์ศักดิ์ เตชธมโม**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พลอยบงกช ชุ่มเพ็งพันธ์, (2550), **การฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนในภาคตะวันออก : กรณีศึกษาระบบแลกเปลี่ยนชุมชนในชุมชนพวา จังหวัดจันทบุรี**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยศึกษา, มหาวิทยาลัยบูรพา.